

О. С. Пристемський,
д. е. н., професор, професор кафедри підприємництва, обліку та фінансів,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9743-3563>

DOI: 10.32702/2306-6814.2026.6.25

РИНОК СОНЯШНИКУ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬНОЇ СИСТЕМИ

O. Prystemskyi,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Entrepreneurship, Accounting and Finance, Kherson State Agrarian and Economic University

SUNFLOWER MARKET AS A COMPONENT OF THE NATIONAL FOOD SYSTEM

У статті досліджено ринок соняшнику як структуроутворюючий елемент національної продовольчої системи України. Обґрунтовано його роль у забезпеченні продовольчої безпеки через формування ресурсної бази виробництва рослинної олії, вплив на цінову стабільність харчових продуктів та експортний потенціал аграрного сектору. Розкрито взаємозв'язок між виробництвом насіння соняшнику, переробною промисловістю, зовнішньоторговельною орієнтацією та інституційним середовищем функціонування ринку. Особливу увагу приділено впливу воєнних ризиків, логістичних обмежень і трансформації глобальних ланцюгів доданої вартості на стійкість соняшникового підкомплексу. Проаналізовано тенденції концентрації виробництва, зміни структури експорту та їх наслідки для внутрішнього продовольчого балансу. Доведено необхідність формування збалансованої моделі розвитку ринку соняшнику, що поєднує експортну конкурентоспроможність із гарантуванням внутрішньої доступності продовольства. Запропоновано напрями удосконалення інституційного регулювання та інформаційно-аналітичного забезпечення управління ринком у контексті європейської інтеграції та післявоєнного відновлення економіки України. Визначено пріоритети підвищення стійкості виробництва, диверсифікації каналів збуту та адаптації галузі до кліматичних і макроекономічних викликів.

The article examines the sunflower market as a key structural and functional component of Ukraine's national food system, emphasizing its strategic importance for ensuring food security under conditions of economic instability and wartime challenges. The study substantiates the role of the sunflower sector in shaping the resource base for vegetable oil production, maintaining price stability in the domestic food market, and generating significant export revenues that support macroeconomic balance and currency inflows. The interconnections between primary sunflower seed production, processing capacities, trade infrastructure, and the institutional framework regulating market interactions are analyzed within the broader Food Systems Approach.

Particular attention is devoted to the impact of war-related disruptions, logistical bottlenecks, port blockades, and shifts in global value chains on the resilience and adaptive capacity of the sunflower sub-sector. The research highlights structural changes in production concentration, regional specialization, and export orientation, assessing their implications for domestic supply, food affordability, and long-term sustainability. The paper argues that excessive export dependence may create vulnerabilities for the internal food balance and requires coordinated regulatory and strategic responses.

The necessity of developing a balanced development model is justified, combining export competitiveness with guarantees of domestic availability and price accessibility of sunflower oil and related food products. Institutional instruments aimed at strengthening market transparency, improving information-analytical support, stimulating value-added processing, and diversifying logistics and sales channels are proposed. The study identifies priorities for enhancing production resilience, promoting technological modernization, integrating sustainability principles, and adapting the sector to climate change and macroeconomic volatility. The findings contribute to the theoretical understanding of commodity markets within national food systems and provide practical recommendations for policy formation in the context of European integration and post-war recovery. Furthermore, the article outlines prospective research directions related to risk-oriented governance mechanisms, digital monitoring platforms, and the alignment of sunflower market regulation with EU Common Agricultural Policy principles.

Ключові слова: ринок соняшнику; національна продовольча система; продовольча безпека; агропродовольчі ланцюги доданої вартості; експортна орієнтація; інституційне середовище; ринкова стійкість; воєнні ризики; цінова стабільність; виробництво рослинної олії; трансформація логістики; європейська інтеграція.

Key words: sunflower market; national food system; food security; agrifood value chains; export orientation; institutional environment; market resilience; war-related risks; price stability; vegetable oil production; logistics transformation; European integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Формування ефективної та стійкої національної продовольчої системи належить до пріоритетних завдань державної економічної політики, особливо в умовах посилення глобальних кризових явищ, кліматичних змін і воєнних викликів. Сучасна продовольча система розглядається як комплексна багаторівнева структура, що охоплює взаємопов'язані процеси виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки, логістичного забезпечення, розподілу, споживання та інституційного регулювання продовольчих ресурсів. Ефективність функціонування цієї системи визначає рівень продовольчої безпеки держави, соціально-економічну стабільність та здатність економіки протидіяти зовнішнім шокам.

У структурі агропродовольчого сектору України особливе місце займає ринок соняшнику, який формує сировинну основу олійно-жирового підкомплексу та забезпечує виробництво стратегічно важливого продукту — рослинної олії. Завдяки сприятливим природ-

но-кліматичним умовам, розвитку переробної промисловості та активній інтеграції у світову торгівлю Україна стала одним із глобальних лідерів з виробництва й експорту соняшникової олії. Це зумовлює значний системний вплив галузі не лише на розвиток аграрної економіки, а й на стабільність внутрішнього продовольчого ринку, формування валютних надходжень і забезпечення позицій країни у глобальній продовольчій системі.

Водночас сучасний розвиток ринку соняшнику супроводжується низкою структурних викликів, серед яких провідними є висока експортна орієнтація виробництва, підвищені воєнні та логістичні ризики, екологічні наслідки надмірної концентрації культури у сівоzmінах, а також необхідність адаптації до європейських стандартів сталого землекористування. За таких умов актуалізується потреба у комплексному дослідженні ролі та функцій ринку соняшнику в межах національної продовольчої системи, що дозволить оцінити його вплив на продовольчу безпеку, визначити напрями структурної збалансованості аграрного виробництва та обґрунтувати стратегічні підходи до подальшого розвитку галузі в умовах зростаючої глобальної невизначеності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз праць FAO, П. Дж. Еріксен, Д. Норта та G. Gereffi свідчить, що сучасні дослідження продовольчих систем акцентують увагу на стійкості агропродовольчих ланцюгів, інституційному середовищі та глобальних ланцюгах доданої вартості, проте ринок соняшнику переважно розглядається фрагментарно — як елемент експортної спеціалізації або біоенергетичного напрямку. Вітчизняні публікації (І. Чехова, І. Свиноус, Р. Логоша, А. Коваленко, Ю. Димитров та ін.) зосереджені на конкурентоспроможності, логістиці, ефективності виробництва й регуляторній гармонізації, однак недостатньо розкривають системну роль ринку соняшнику у формуванні продовольчої безпеки через взаємозв'язок доступності, цінової стабільності та інституційної стійкості. Недослідженими залишаються питання інтеграції ринку соняшнику в архітектуру національної продовольчої системи в умовах воєнних шоків, трансформації експортної моделі та необхідності балансування між зовнішньоторговельною орієнтацією й внутрішнім продовольчим забезпеченням.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є обґрунтування ролі ринку соняшнику як структурної складової національної продовольчої системи та визначення напрямів його розвитку в умовах сучасних трансформацій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасні наукові підходи до дослідження продовольчих процесів ґрунтуються на концепції Food Systems Approach, відповідно до якої продовольча система розглядається як цілісна соціально-економічна та інституційна структура, що охоплює всі етапи руху продовольства — від виробництва сировини до кінцевого споживання. Такий підхід сформувався під впливом досліджень FAO, де продовольча система трактується не лише як сукупність аграрних виробництв, а як комплекс взаємопов'язаних економічних, екологічних і соціальних процесів, що визначають доступність, якість і стабільність продовольчого забезпечення населення [1].

У межах цієї концепції продовольча система включає кілька ключових функціональних складових: виробництво сільськогосподарської продукції як базу формування продовольчих ресурсів; переробку, що забезпечує створення доданої вартості та диверсифікацію продуктів; логістично-торговельну інфраструктуру, яка гарантує безперервність постачання; сферу споживання, що формує попит і структуру харчування населення; а також інституційне регулювання і державну політику, спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки та стабільності ринку. Як зазначає П. Дж. Еріксен, продовольча система є динамічною мережею взаємодії економічних агентів, природного середовища та управлінських інститутів, що спільно визначають результати продовольчого розвитку [2].

Представники інституційної економічної теорії, зокрема Д. Норт, підкреслюють, що ефективність продовольчих систем значною мірою залежить від якості

інституційного середовища, яке формує правила взаємодії між виробниками, переробниками, торговельними структурами та державою [3]. У свою чергу, підхід агропродовольчих ланцюгів доданої вартості (Global Value Chains), розвинений G. Gereffi та іншими дослідниками, акцентує увагу на ролі координації між окремими елементами системи та перерозподілі економічної вигоди між її учасниками [4].

У цьому контексті окремі товарні ринки виступають функціональними підсистемами продовольчої системи, забезпечуючи її структурну цілісність і стійкість. Саме через взаємодію таких ринків формується баланс між виробництвом, переробкою та споживанням продовольства, а також здатність системи адаптуватися до зовнішніх шоків — економічних, кліматичних чи геополітичних. Отже, дослідження розвитку окремих товарних сегментів, зокрема ринку соняшнику, дозволяє глибше зрозуміти механізми функціонування національної продовольчої системи та визначити напрями підвищення її стійкості в умовах сучасних глобальних викликів.

Ринок соняшнику займає системоутворююче місце у структурі національної продовольчої системи України, оскільки поєднує виробничі, переробні, споживчі та зовнішньоторговельні елементи агропродовольчого ланцюга. У межах сучасного підходу до продовольчих систем він виступає не лише окремим товарним ринком, а важливою функціональною підсистемою, яка забезпечує формування доданої вартості, економічну стабільність аграрного сектору та інтеграцію країни у глобальний продовольчий простір. Значна частка соняшнику у структурі посівних площ — близько 20—22 % у довоєнний період — свідчить про його ключову роль у розвитку рослинництва та формуванні сировинної бази харчової промисловості.

Передусім ринок соняшнику виконує виробничу функцію, формуючи основу функціонування олійно-жирового підкомплексу та забезпечуючи аграрні підприємства економічно привабливою культурою. У 2018—2021 роках валовий збір соняшнику в Україні становив у середньому 14—17 млн т щорічно, що дозволяло стабільно забезпечувати переробні підприємства сировиною. Високий рівень рентабельності виробництва культури, який традиційно перевищував показники багатьох зернових, сприяв підтриманню фінансової стійкості сільськогосподарських виробників і відігравав важливу роль у відтворенні виробничого потенціалу аграрного сектору.

Важливою складовою є переробна функція ринку соняшнику. Насіння виступає базовою сировиною для виробництва соняшникової олії, соняшникового шроту та побічної продукції, що використовується у біоенергетиці [5]. Україна сформувала одну з найбільших у світі переробних інфраструктур із потужностями понад 20 млн т на рік, що забезпечує переробку більш як 85—90 % вирощеного соняшнику всередині країни. Така структура виробництва створює значний мультиплікативний ефект, стимулюючи розвиток харчової промисловості, кормовиробництва, логістики та суміжних галузей економіки.

Не менш значущою є продовольча функція ринку соняшнику. Соняшникова олія належить до базових продуктів харчування населення і є важливим джере-

лом рослинних жирів. Середній рівень її споживання в Україні становить близько 12—13 кг на особу на рік, що забезпечує внутрішню продовольчу самодостатність у цьому сегменті. Крім того, використання соняшникового шроту як високобілкового кормового компоненту сприяє розвитку тваринництва та посиленню міжгалузевих зв'язків у продовольчій системі.

Суттєву роль відіграє також експортна функція ринку соняшнику. До початку повномасштабної війни Україна забезпечувала близько третини світового експорту соняшникової олії, залишаючись світовим лідером у цьому сегменті. Щорічні валютні надходження від експорту продукції соняшникового комплексу досягали 5–7 млрд дол. США, що робило галузь одним із ключових джерел формування експортної виручки аграрного сектору та підтримки платіжного балансу країни. Основними ринками збуту виступають країни Європейського Союзу, Індія, Китай, Туреччина та держави Близького Сходу, що підсилює роль України як важливого учасника глобальної продовольчої системи.

Отже, ринок соняшнику виконує комплекс взаємопов'язаних функцій — виробничу, переробну, продовольчу та експортну — які забезпечують його стратегічне значення у національній продовольчій системі. Поєднання високої продуктивності виробництва, розвинутої переробки та експортної спеціалізації формує мультиплікативний економічний ефект, водночас актуалізуючи необхідність збалансування економічної ефективності з екологічною стійкістю та довгостроковою продовольчою безпекою держави.

Ринок соняшнику функціонує як складна багаторівнева система взаємодії економічних агентів, галузей і інституцій, що забезпечують безперервність агропродовольчого ланцюга створення вартості. У межах національної продовольчої системи він інтегрує кілька взаємопов'язаних підсистем, кожна з яких виконує специфічні економічні функції та впливає на ефективність функціонування галузі. З позицій інституційної економіки ефективність ринку визначається не лише виробничими ресурсами, а й якістю інституційного середовища, що формує правила взаємодії між суб'єктами господарювання [6].

Базовою складовою є сільськогосподарська підсистема, яка забезпечує виробництво сировини. Україна стабільно входить до числа найбільших виробників соняшнику у світі: у довоєнний період валове виробництво становило 14—17 млн т щорічно, що забезпечувало близько 30 % світового обсягу виробництва. У структурі рослинництва соняшник формує значну частку валової продукції та виступає одним із головних джерел доходів аграрних підприємств. Значна концентрація виробництва у великих і середніх господарствах сприяє підвищенню ефективності використання техніки та сучасних агротехнологій.

Наступною важливою складовою є переробна промисловість, яка формує основну частину доданої вартості. Потужності українських підприємств із переробки насіння соняшнику перевищують 20 млн т на рік, що дозволяє переробляти переважну більшість урожаю всередині країни. У результаті понад 90 % експорту продукції соняшникового комплексу припадає саме на соняшкову олію та продукти її переробки. Це сприяє

розвитку харчової промисловості, кормовиробництва та суміжних галузей, формуючи значний мультиплікативний економічний ефект.

Ключову роль у функціонуванні ринку відіграє логістична підсистема, яка забезпечує транспортування сировини та готової продукції. До 2022 року близько 85—90 % експорту соняшникової олії здійснювалося через морські порти Чорного моря. Після початку повномасштабної війни відбулося суттєве переорієнтування логістичних потоків: зросла роль дунайських портів і сухопутних маршрутів через країни ЄС. Частка альтернативних логістичних напрямів у 2023 році перевищила 40 % аграрного експорту, що продемонструвало адаптивність продовольчої системи до кризових умов.

Важливою складовою виступає підсистема зовнішньої торгівлі, яка забезпечує інтеграцію українського ринку соняшнику у світові агропродовольчі ринки. Україна залишається найбільшим експортером соняшникової олії у світі, забезпечуючи приблизно третину глобального експорту. Щорічні валютні надходження від експорту продукції соняшникового комплексу у довоєнний період становили 5—7 млрд дол. США. Основними торговельними партнерами є країни Європейського Союзу, Індія, Китай і Туреччина, що свідчить про високий рівень міжнародної інтеграції галузі.

Не менш важливою є підсистема державного регулювання, яка виконує стабілізаційну та координаційну функції. Інституційні механізми — експортна політика, стандарти якості продукції, фітосанітарний контроль, державні програми підтримки аграріїв — значною мірою визначають ефективність функціонування ринку [7]. Запровадження експортного мита на насіння соняшнику у 2000-х роках стало одним із ключових інституційних рішень, яке стимулювало розвиток внутрішньої переробки та формування переробно-експортної моделі галузі. У сучасних умовах дедалі більшого значення набуває гармонізація регуляторної політики з вимогами ЄС, зокрема у сфері простежуваності продукції, екологічних стандартів і сталого землекористування.

Повномасштабна війна суттєво трансформувала умови функціонування агропродовольчої системи України та стала одним із найпотужніших дестабілізуючих чинників розвитку ринку соняшнику. Воєнні дії вплинули на всі елементи ланцюга створення вартості — від виробництва сировини до експорту готової продукції, що призвело до структурних змін у логістиці, торговельних потоках і виробничій організації аграрного сектору.

Передусім відбулося порушення логістичних ланцюгів, оскільки на початку 2022 року було фактично заблоковано основні морські порти Чорного моря, через які до війни здійснювалося близько 85—90 % експорту аграрної продукції, включаючи соняшкову олію. Це спричинило різке скорочення експортних поставок у першій половині 2022 року та накопичення значних запасів продукції на внутрішньому ринку. За оцінками Світового банку, обсяги експорту соняшникової олії у 2022 році скоротилися приблизно на 30—35 % порівняно з 2021 роком [8].

Суттєвим наслідком війни стало зростання транспортних витрат. Вартість логістики аграрної продукції у 2022 році зросла у 2—3 рази через необхідність вико-

ристання альтернативних маршрутів перевезення, перевантаження залізничної інфраструктури та обмежену пропускну спроможність прикордонних переходів. Частка логістичних витрат у структурі експортної ціни окремих партій продукції перевищувала 30—40 %, що суттєво знижувало прибутковість аграрного виробництва.

Війна також спричинила зміну географії експорту. Якщо до 2022 року основні поставки здійснювалися морськими шляхами безпосередньо до країн Азії та Близького Сходу, то у 2022—2023 рр. значна частина експорту була переорієнтована на країни Європейського Союзу. Частка експорту аграрної продукції через західні сухопутні коридори зросла з менш ніж 10 % у довоєнний період до понад 40 % у 2023 році, що стало результатом розвитку так званих "коридорів солідарності" ЄС.

Додатковим фактором стали виробничі ризики, пов'язані з мінуванням сільськогосподарських земель і тимчасовою окупацією окремих територій. За оцінками Міністерства економіки України, потенційно замінюваними залишаються мільйони гектарів сільськогосподарських угідь, що обмежує використання земельного фонду та підвищує витрати на виробництво. У 2022 році посівні площі соняшнику скоротилися приблизно на 15—20 %, що відобразилося на валовому зборі культури.

Водночас ринок соняшнику продемонстрував високий рівень адаптивності та економічної стійкості. Одним із ключових механізмів стала диверсифікація логістики — активний розвиток дунайських портів, залізничних перевезень та автомобільних маршрутів до країн ЄС [9]. У 2023—2024 роках обсяги експорту поступово відновилися, що свідчить про здатність агропродовольчої системи швидко перебудовуватися під впливом кризових факторів.

Важливу роль відіграв розвиток сухопутних торговельних коридорів, які забезпечили альтернативні канали доступу до світових ринків. За підтримки міжнародних партнерів було розширено інфраструктуру прикордонних переходів, що дозволило стабілізувати експортні поставки та частково компенсувати втрату морської логістики.

Крім того, значну адаптивність продемонстрували самі аграрні підприємства. Гнучкість виробничих стратегій проявилася у зміні структури посівів, оптимізації витрат, розвитку локальних переробних потужностей та використанні форвардних контрактів для зниження цінових ризиків. За оцінками галузевих експертів, уже у 2023 році виробництво соняшнику частково відновилося і перевищило 12 млн т, що підтвердило здатність галузі функціонувати навіть у надзвичайно складних умовах.

Таким чином, воєнні виклики стали потужним фактором трансформації ринку соняшнику, одночасно створивши значні ризики та стимулювавши структурні зміни у продовольчій системі. Перехід до більш диверсифікованої логістики, посилення інституційної підтримки та підвищення гнучкості аграрного бізнесу сформували передумови для розвитку резильєнтної моделі функціонування ринку, здатної адаптуватися до умов тривалої глобальної нестабільності.

Ринок соняшнику відіграє важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки як на національному, так і на глобальному рівнях, оскільки поєднує виробництво базового харчового продукту, формування економічної стійкості аграрного сектору та участь України у світовому продовольчому забезпеченні. У сучасній концепції продовольчих систем продовольча безпека розглядається через доступність, економічну стабільність, якість харчування та стійкість виробництва, і саме ринок соняшнику суттєво впливає на всі ці компоненти [10].

Перший вимір — національний, який пов'язаний із забезпеченням населення рослинною олією як одним із базових продуктів харчування. Україна повністю задовольняє внутрішні потреби у рослинних жирах за рахунок власного виробництва. Щорічний обсяг виробництва соняшникової олії у довоєнний період становив понад 6—7 млн т, тоді як внутрішнє споживання не перевищувало 500—600 тис. т, або близько 12–13 кг на особу на рік, що відповідає рекомендованим нормам харчування. Такий рівень самозабезпечення формує високий ступінь продовольчої незалежності країни у сегменті рослинних жирів і знижує чутливість внутрішнього ринку до зовнішніх цінових коливань.

Другий вимір — економічний, який проявляється через вплив ринку соняшнику на доходи аграрного сектору та фінансову стабільність сільських територій. Соняшник є однією з найбільш рентабельних культур у структурі рослинництва, що забезпечує стабільні доходи виробників навіть у періоди економічної нестабільності [11]. У структурі аграрного експорту продукція соняшникового комплексу формувала до 10—12 % загальної вартості експорту агропродовольства, а валютні надходження від експорту соняшникової олії досягали 5–7 млрд дол. США щорічно. Це сприяє підтриманню платіжного балансу, розвитку переробної промисловості та зайнятості у суміжних галузях економіки.

Третій вимір — глобальний, який відображає роль України у забезпеченні світового продовольства. До початку повномасштабної війни Україна забезпечувала приблизно 30—35 % світового експорту соняшникової олії, виступаючи ключовим постачальником рослинних жирів для країн Європейського Союзу, Індії, Китаю, Туреччини та держав Близького Сходу. У 2022 році скорочення українського експорту спричинило суттєве зростання світових цін на рослинні олії, що підтвердило критичну роль України у глобальній продовольчій системі. Таким чином, стабільність функціонування ринку соняшнику безпосередньо впливає на доступність продовольства у багатьох країнах світу.

Разом із тим надмірна концентрація посівів соняшнику створює низку довгострокових викликів для продовольчої безпеки. Частка культури у структурі посівних площ в окремі роки перевищувала 20 %, що значно перевищує науково обґрунтовані норми сівозміни. За оцінками науковців, систематичне порушення сівозмін призводить до виснаження ґрунтів, зниження їх родючості, поширення хвороб рослин і зростання залежності від агрохімічних ресурсів [12]. У довгостроковій перспективі це може знижувати продуктивність агроєкосистем і створювати ризики для стійкості національної продовольчої системи.

Отже, ринок соняшнику має багатовимірний вплив на продовольчу безпеку, поєднуючи функції забезпечення населення продовольством, підтримки економічної стабільності аграрного сектору та участі України у глобальному продовольчому балансі. Водночас забезпечення довгострокової стійкості цієї ролі потребує збалансування економічної ефективності виробництва із вимогами екологічної безпеки, диверсифікації аграрного виробництва та впровадження принципів сталого землекористування.

Подальший розвиток ринку соняшнику в Україні має ґрунтуватися на адаптації галузі до сучасних глобальних економічних, екологічних і геополітичних викликів, а також на переході від переважно експортно орієнтованої моделі до збалансованої системи, що поєднує економічну ефективність, продовольчу безпеку та принципи сталого розвитку. Трансформація ринку повинна враховувати як внутрішні структурні особливості аграрного сектору, так і вимоги інтеграції до європейського економічного простору.

Одним із ключових стратегічних напрямів є досягнення балансу між експортною орієнтацією та внутрішнім продовольчим забезпеченням. Хоча Україна є світовим лідером з експорту соняшникової олії, надмірна залежність від зовнішніх ринків підвищує чутливість галузі до цінової волатильності та логістичних ризиків. Формування стабільного внутрішнього ринку, розвиток контрактних відносин між виробниками та переробниками, а також підтримка внутрішнього споживання продукції переробки сприятимуть підвищенню економічної стійкості галузі.

Важливим напрямом є розвиток глибокої переробки соняшнику, що дозволить збільшити додану вартість продукції та диверсифікувати експортну структуру. Перспективними є виробництво високоолеїнових олій, протеїнових концентратів, харчових інгредієнтів, біокомпонентів кормів, а також продукції з підвищеною функціональною цінністю. Розширення переробного сегмента сприятиме зростанню зайнятості, розвитку регіональної промисловості та зменшенню залежності від експорту сировини.

Необхідною умовою довгострокової стабільності є впровадження принципів сталого землекористування. Надмірна концентрація соняшнику у структурі посівів потребує переходу до науково обґрунтованих сівозмін, застосування ґрунтозберігаючих технологій, точного внесення добрив і використання покривних культур. Такі підходи сприятимуть збереженню родючості ґрунтів, зниженню екологічного навантаження та відповідності міжнародним екологічним стандартам.

Важливим стратегічним вектором є інтеграція стандартів Європейського Союзу, що передбачає гармонізацію систем контролю якості, простежуваності продукції, фітосанітарних вимог та екологічних норм відповідно до положень Спільної аграрної політики (CAP) і Європейського зеленого курсу. Це розширює доступ української продукції до європейських ринків і підвищує її конкурентоспроможність у глобальних ланцюгах постачання.

Суттєвого значення набуває цифровий моніторинг виробництва, який передбачає використання супутникових технологій, систем точного землеробства, дистан-

ційного аналізу стану посівів і цифрових платформ управління аграрними даними. Цифровізація дозволяє підвищити ефективність використання ресурсів, оптимізувати витрати виробництва та забезпечити прозорість агропродовольчих ланцюгів, що особливо важливо в умовах інтеграції до європейського ринку.

Окремим напрямом є підтримка малих і середніх виробників, які відіграють важливу роль у розвитку сільських територій та диверсифікації аграрної структури. Розвиток кооперації, доступ до фінансових ресурсів, страхових інструментів і цифрових сервісів сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності та зменшенню структурної асиметрії між великими агрохолдингами та малими господарствами.

Отже, стратегічна трансформація ринку соняшнику має здійснюватися на засадах інноваційності, екологічної збалансованості та інституційної модернізації. Поєднання розвитку переробки, цифровізації, інтеграції до стандартів ЄС та підтримки різних категорій виробників створює передумови для формування стійкої моделі функціонування галузі, здатної забезпечити довгострокову конкурентоспроможність України на світовому ринку рослинних олій і зміцнення національної продовольчої безпеки.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Ринок соняшнику виступає одним із ключових системоутворюючих елементів національної продовольчої системи України, оскільки інтегрує виробничі, переробні, логістичні, торговельні та інституційні складові агропродовольчого сектору. Його функціонування забезпечує стабільне виробництво стратегічно важливої продовольчої продукції, формування значної частки доданої вартості в аграрній економіці та зміцнення експортного потенціалу держави. Завдяки розвитку переробної інфраструктури та інтеграції у світові ринки Україна сформувала конкурентоспроможний сегмент виробництва соняшникової олії, який має вагоме значення як для внутрішньої продовольчої стабільності, так і для глобального продовольчого забезпечення.

Разом із тим сучасні економічні, екологічні та геополітичні виклики — кліматичні зміни, воєнні ризики, трансформація міжнародної торгівлі та посилення екологічних вимог — зумовлюють необхідність переосмислення існуючої моделі розвитку галузі. Поступовий перехід від переважно експортно-сировинної орієнтації до інституційно збалансованої моделі передбачає поєднання економічної ефективності з екологічною стійкістю виробництва, диверсифікацією агропродовольчих ланцюгів та зміцненням внутрішніх механізмів продовольчої безпеки. Особливого значення набувають розвиток глибокої переробки, впровадження інноваційних технологій, гармонізація стандартів із вимогами Європейського Союзу та формування сталих моделей землекористування.

Подальший розвиток ринку соняшнику має здійснюватися в межах системного підходу до управління продовольчими ресурсами, який враховує взаємозв'язок між виробництвом, переробкою, логістикою, торгівлею та інституційним регулюванням. Такий підхід дозволить

підвищити адаптивність і резильєнтність національної продовольчої системи до зовнішніх шоків, забезпечити стабільність аграрного виробництва та зміцнити позиції України у глобальній аграрній економіці. У довгостроковій перспективі саме поєднання інституційної модернізації, технологічної інноваційності та принципів сталого розвитку визначатиме конкурентоспроможність ринку соняшнику та його внесок у соціально-економічний розвиток держави.

Література:

1. FAO. The state of food and agriculture 2021: Making agrifood systems more resilient to shocks and stresses. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2021.
2. Ericksen P. J. Conceptualizing food systems for global environmental change research // Global Environmental Change. 2008. Vol. 18, No. 1. P. 234—245.
3. North D. C. Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
4. Gereffi G., Humphrey J., Sturgeon T. The governance of global value chains. Review of International Political Economy. 2005. Vol. 12, No. 1. P. 78—104.
5. Чехова І. В. Біоенергетична галузь і олійні культури. Науково-технічний бюлетень Інституту олійних культур НААН. 2023. № 34. С. 156—163.
6. Свиноус І., Никоненко О. Конкурентоспроможність як багаторівнева економічна категорія: підприємство — галузь — національна економіка. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences. 2025. Vol. 346, No. 5. P. 422—429.
7. Логоша Р. В. Зарубіжний досвід гармонізації законодавства у сфері органічного виробництва і можливості його адаптації для України. Проблеми економіки. 2025. № 2. С. 16—24.
8. World Bank. Ukraine economic update: The impact of the war on the economy of Ukraine. Washington, DC: World Bank, 2022.
9. Коваленко А. В. Роль логістики для руху агропродукції в Україні. Scientific notes of Lviv University of Business and Law. 2024. № 40. С. 418—427.
10. FAO. The state of food security and nutrition in the world 2023. Rome: FAO, 2023.
11. Димитров Ю. Ю., Яценко Є. А. Порівняння витрат та доходів від виробництва зерна та соняшнику на інноваційних засадах: аналіз ефективності. Академічні візії. 2023. № 23.
12. Шевченко М. С., Десятник Л. М., Шапка В. П., Кокхан А. В. Вплив елементів біологізації на продуктивність сівозмін та родючість ґрунту в Степу. Бюлетень Інституту сільського господарства степової зони НААН України. 2016. № 11. С. 88—96.

References:

1. FAO. (2021), The State of Food and Agriculture 2021. Making agrifood systems more resilient to shocks and stresses, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, Italy.
2. Ericksen, P. J. (2008), "Conceptualizing food systems for global environmental change research", Global Environmental Change, Vol. 18, No. 1, pp. 234—245.

3. North, D. (1990), Institutions, Institutional Change and Economic Performance, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

4. Gereffi, G. Humphrey, J. and Sturgeon, T. (2005), "The Governance of Global Value Chains", Review of International Political Economy, vol. 12, no. 1, pp. 78—104.

5. Chekhova, I.V. (2023), "Bioenergy industry and oilseed crops", Naukovo-tekhnichnyi biuleten Instytutu oliinykh kultur NAAN, vol. 34, pp. 156—163.

6. Svyynous, I. and Nykonenko, O. (2025), "Competitiveness as a multi-level economic category: enterprise — industry — national economy", Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences, vol 346, no. 5, pp. 422—429.

7. Lohosha, R. V. (2025), "Foreign experience in harmonizing legislation in the field of organic production and the possibility of its adaptation for Ukraine", Problemy ekonomiky, vol 2, pp. 16—24.

8. World Bank (2022), Ukraine economic update: The impact of the war on the economy of Ukraine, World Bank, Washington, DC.

9. Kovalenko, A.V. (2024), "The role of logistics for the movement of agricultural products in Ukraine", Scientific notes of Lviv University of Business and Law, vol. 40, pp. 418—427.

10. FAO (2023), The State of Food Security and Nutrition in the World 2023, Rome, Italy.

11. Dymytrov, Yu. Yu. and Yatsenko, Ye. A. (2023), "Comparison of costs and revenues from grain and sunflower production based on innovative principles: efficiency analysis", Akademichni vizii, vol 23.

12. Shevchenko, M. S., Desiatnyk, L. M., Shapka, V. P. and Kokhan, A. V. (2016), "The impact of biologization elements on crop rotation productivity and soil fertility in the Steppe", Biuleten' Instytutu sil's'koho hospodarstva stepovoi zony NAAN Ukrainy, vol 11, pp. 88—96.

Отримано редакцією журналу / Received: 03.03.26

Професійно рецензовано / Revised: 11.03.26

Схвалено до друку / Accepted: 17.03.26

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663